

Harselaar-Zuid **Nieuws over oude bewoners**

door Elly van der Velde

Colofon

Dit boekje over de resultaten van de in 2015 door het archeologisch bedrijf Archol uitgevoerde opgraving in Harselaar-Zuid is een uitgave van de gemeente Barneveld.

Vorbereiding

Elly van der Velde, Bureau Uit de Tijd
Petra Kloosterman, Gemeente Barneveld

Tekst

Elly van der Velde
Bureau Uit de Tijd, Apeldoorn

Vormgeving

Interface Communicatie, Ede
www.ifcommunicatie.nl

Foto's voorpagina

Van Uffelen Multimedia en Archol

Eerste druk

© Gemeente Barneveld, 2018

	Voorwoord	3
1	Aanleiding voor de opgraving	4
2	“Hoe weten jullie waar iets zit?”	6
3	Hoe is de Gelderse Vallei ontstaan?	8
4	Met een vragenlijst de bodem in	10
5	Duizenden bodemvondsten	12
6	Bodemsporen als puzzel	14
7	Het klimaat gaf toen ook kopzorgen	16
8	Wie waren het eerst in Harselaar-Zuid?	18
9	Nieuws over de IJzertijd	20
10	Middeleeuwse boeren	24
11	Wat stond er op het menu?	26
12	Een historische bron over Wedinchem	28
13	Wildforstersgoed gevonden?	30
14	Open dag op de opgraving	34
15	Van Waterput tot (H)OUTPUT	36
16	Interview met Peter Schut	38

Eeuwenlang wonen en werken in Harselaar-Zuid

Geachte lezer,

Het is alweer enkele jaren geleden dat ik, samen met de toenmalige regioarcheoloog Peter Schut, een bezoek bracht aan de opgravingen die gaande waren in het gebied dat nu – anno 2018 – een en al bedrijvigheid is: Harselaar-Zuid.

Wat waren de archeologen opgetogen over wat ze – uiterst nauwkeurig – hadden blootgelegd: de unieke sporen van een wildforster. Uniek, want rond het gebied dat we nu Veluwe noemen, waren maar een paar van die wildforsters (heermanden die hun macht over dit gedeelte van de Veluwe lieten gelden) en één daarvan – daar waren de archeologen het allemaal over eens – was met deze opgraving gelokaliseerd. In Barneveld; om precies te zijn: Harselaar-Zuid. Ik kon mij – grapte ik – best voorstellen dat zo'n wildforster voor Barneveld koos. Want net als nu, was Barneveld kennelijk in vroeger tijden een plek om je te vestigen. De grond was er niet te nat en niet te droog; precies goed om er te wonen en te werken en dat hebben mensen vele honderden jaren geleden gedaan. Overigens niet alleen in Harselaar-Zuid. Ook in Harselaar-West-West én in de wijk Bloemendal – die tussen 2019 en 2029 wordt aangelegd – werd al vroeg gewoond en gewerkt.

Niets nieuws onder de zon, want ook anno 2018 is het in Barneveld prima wonen, werken en verblijven. Nieuwe

woonwijken verrijzen en nieuwe bedrijventerreinen worden aangelegd. We houden daarbij, meer dan ooit, rekening met de landschappelijke structuur van een gebied. We zetten ons er voor in om de eigenheid van een gebied terug te laten komen in het ontwerp van een woonwijk of bedrijventerrein. Op die manier blijft de uitspraak van Willem Bilderdijk uiterst actueel: in het verleden ligt het heden en in het nu wat worden zal.

De opgravingen in Harselaar-Zuid vertellen ons een rijk verhaal over een verrassend verleden van ons gebied. De objecten die – met archeologische zorg – uit de bodem zijn gehaald, zijn de stille getuigen van een ver verleden. Het verhaal van dat verleden moet worden verteld. Dit publieksboekje biedt de lezer de mogelijkheid kennis te nemen van die geschiedenis. Van een tijd waarin mensen op deze specifieke plek hebben gewoond en gewerkt. Mensen zoals u en ik. Barnevelders.

Ik maak graag van deze gelegenheid gebruik om iedereen die aan de productie van dit boekje heeft meegewerkt, in het bijzonder Elly van der Velde, heel hartelijk te bedanken. Ik ben ervan overtuigd dat velen dit publieksboekje met plezier zullen lezen en zich de historie van dit gebied zullen herinneren als zij over het bedrijventerrein Harselaar-Zuid rijden.

Aart de Kruijf

Wethouder Ruimtelijke Ontwikkeling

Luchtfoto uit 2004 met het inmiddels verdwenen agrarische landschap op de plek van het huidige industriegebied Harselaar-Zuid (foto gemeente Barneveld)

Luchtfoto uit 2018 van het industriegebied Harselaar-Zuid, fase 1a in wording (foto gemeente Barneveld)

Bouwwerkzaamheden in industriegebied Harselaar-Zuid (foto Elly van der Velde)

Aanleiding voor de opgraving

Overal waar wij nu rondlopen hebben vroeger ook mensen rondgelopen. Alleen zag de omgeving er toen wel heel anders uit dan nu. Puzzelstukjes van het leven van toen liggen opgeslagen in de bodem. Dat maakt nieuwsgierig! Hoe leefde men in die andere tijden? In Harselaar-Zuid werden van juli tot en met oktober 2015 vele puzzelstukjes opgegraven...

Archeologen mogen nooit zomaar ergens gaan graven. Er is een wet, die beschrijft hoe er met archeologische resten in de bodem moet worden omgegaan. Het uitgangspunt is dat archeologisch erfgoed het beste ongestoord in de bodem kan blijven zitten en zo wordt bewaard als informatiebron voor in de toekomst.

Alleen als de omstandigheden in de bodem verslechteren of als de bodem zelfs helemaal verstoord dreigt te gaan worden door bijvoorbeeld woningbouw, dan verandert de situatie. Dan moet er onderzocht worden of er kans is op belangrijke archeologische vindplaatsen in het terrein. Als die kans er is, dan kan een opgraving nodig zijn om de vondsten en bodemsporen niet zonder onderzoek verloren te laten gaan.

Dit was ook het geval in het gebied Harselaar-Zuid. Het begon met plannen van de gemeente Barneveld voor een nieuw bedrijventerrein ten zuiden van Harselaar. Alle bestaande bedrijventerreinen waren vrijwel vol en er was veel vraag van bedrijven, die wilden uitbreiden of zich in Barneveld wilden vestigen. De locatie Harselaar-Zuid ligt ten zuiden van de spoorlijn, ten oosten van de Baron van Nagellstraat/ Stationsweg en ten noorden van de Esvelderbeek. Natuurlijk kon niet meteen de schop in de grond gezet worden. Diverse procedures moesten hiervoor doorlopen worden. Bij het vaststellen van het bestemmingsplan bijvoorbeeld moest ook rekening worden gehouden met archeologische overblijfselen, die in het gebied verwacht konden worden.

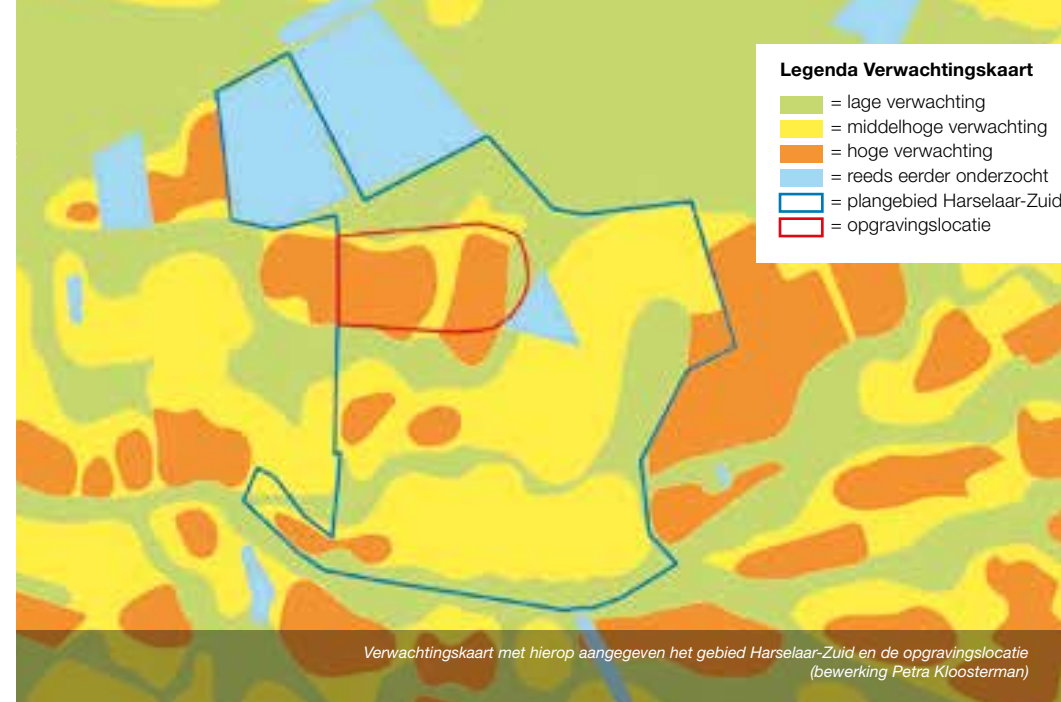
“Hoe weten jullie waar iets zit?”

Deze vraag krijgen archeologen vaak. Zijn archeologen helderziend? Hoe weten ze waar interessante overblijfselen te vinden zijn? Opgravingen zijn duur, dus niet overal gaat de schep in de grond. Waarom kwam er wel een opgraving in Harselaar-Zuid?

Helaas, archeologen zijn niet helderziend. Er is veel vooronderzoek nodig om erachter te komen waar de kans groot is op het vinden van resten van vroegere bewoning. Het begint met een archeologisch bureauonderzoek. Hierbij wordt gekeken naar welke vondsten er al eerder in het gebied of in de buurt zijn gedaan en op welke plekken. Ook worden historische bronnen en kaarten, hoogtekarten, bodemkaarten en de archeologische beleidskaart bestudeerd. Voor de gemeente Barneveld is een Archeologische waarden- en verwachtingskaart samengesteld. Hierop is met kleuren aangegeven op welke plekken de archeologische verwachting (dus de kans om archeologische resten te vinden) hoog, middelhoog of laag is. Aan de hand van die kaart was meteen duidelijk dat bepaalde gebieden in Harselaar-Zuid interessant zouden kunnen zijn.

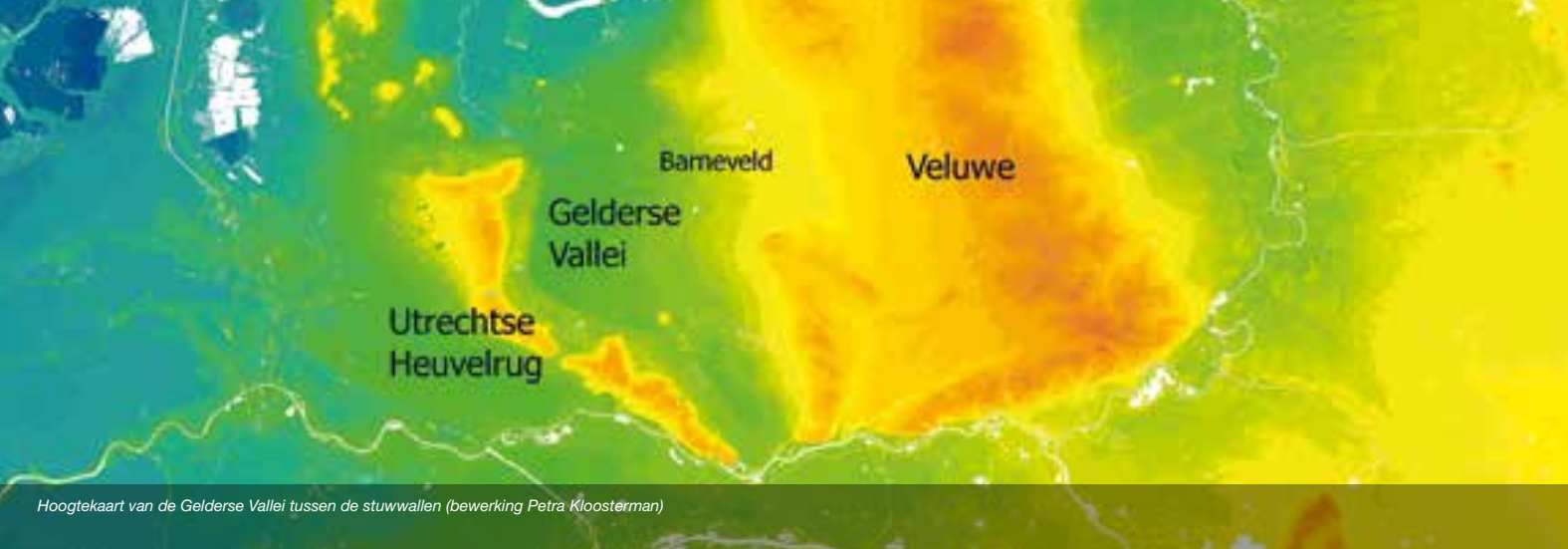
Na het bureauonderzoek kan een veldkartering worden gedaan, waarbij enkele mensen akkers aflopen op enkele meters van elkaar en vondsten (bijvoorbeeld steentjes of scherven) oprapen en noteren waar ze gevonden zijn. Zo kunnen ook bewoningsplekken worden opgespoord.

Bij de volgende stap wordt door middel van een booronderzoek voor het eerst een kijkje in de bodem genomen. Via het materiaal dat uit het boorgat komt, kan de opbouw van de bodem worden onderzocht, waardoor je het landschap beter leert begrijpen. Is het belangrijk om nog grotere kijkgaten in de bodem te maken om bijvoorbeeld te zien waar een nederzetting is geweest, dan worden er proefsleuven gegraven. Lijkt de situatie heel interessant, dan kan besloten worden om een opgraving te gaan organiseren.

Ook in Harselaar-Zuid ging dat zo. In 2003 en 2004 is er een booronderzoek en een proefsleuvenonderzoek gedaan. Er werd ontdekt dat er resten van nederzettingen uit de IJzertijd lagen en ook een Middeleeuws erf. Heel interessant omdat lang gedacht werd dat de Gelderse Vallei te nat is geweest om er te kunnen wonen. De aanleg van het bedrijventerrein zou alle sporen vernielen, dus een opgraving was nodig!

Hoe is de Gelderse Vallei ontstaan?

Net als mensen of voorwerpen een geschiedenis hebben, heeft het landschap dat ook. Allerlei omstandigheden hebben invloed op de ontwikkeling ervan. Eerst zijn dat vooral natuurlijke omstandigheden; pas de laatste eeuwen krijgt ook de mens veel invloed op zijn omgeving.

Voordat de Gelderse Vallei ontstond, lag op deze plek het dal van de rivier de Maas. Ongeveer 150.000 jaar geleden, tijdens de op een na laatste ijstijd (Saalien), kwamen de gletsjers uit Scandinavië tot in Midden-Nederland. Een krachtige ijslob bereikte dit dal van de Maas, waardoor de Maas gedwongen werd om af te buigen naar het westen. Het ijs stuwde de grond als een bulldozer omhoog naar de zijanten, waardoor stuwwallen ontstonden: de Utrechtse heuvelrug en de westflank van de Veluwe. Toen deze ijstijd ten einde liep en het ijs zich terugtrok, bleef een diepe laagte achter van op sommige plekken wel 100 meter diep.

Deze diepe vallei werd geleidelijk opgevuld met klei, zand en veen. In het begin was er een ijsmeer, dat zorgde voor tientallen meters diepe kleiafzettingen. Daarna, in het warmere Eemien van 128.000 tot 116.000 jaar geleden, steeg de zeespiegel en bereikte het zeewater de vallei. Zeeklei werd afgezet. Tijdens de laatste ijstijd, het Weichselien van 116.000 tot 11.500

jaar geleden, kwamen de gletsjers niet tot in onze gebieden. Wel was de grond bij ons permanent bevroren. Er liepen hier grote zoogdieren als mammoeten rond. In de zomer ontdooide alleen de bovengrond, waarvan het zand door de arctische stormen ging stuiven. Het zand werd als een dikke deken afgezet in de vallei. De dekzandhoogtes die zich nu in het gebied van Harselaar-Zuid bevinden, zijn waarschijnlijk ontstaan door vroegere beken, die zich insneden in het landschap. De lager gelegen delen zijn de oude beekdalen. Ook langs de Esvelderbeek bevinden zich dekzandruggen. De opwarming zette door. De laaggelegen vallei raakte verder begroeid en veranderde in een nat, moerassig gebied. Hierdoor ontstonden lagen veen in de vallei.

Mensen hebben nooit van natte voeten gehouden. In de natte omgeving van de Gelderse Vallei waren de hogere dekzandruggen daarom van oudsher interessant voor de mens.

Met een vragenlijst de bodem in

Aan het begin van de 20e eeuw vonden de eerste wetenschappelijke opgravingen plaats, voor het eerst met oog voor de geschiedenis van de vondsten. Daarvóór was opgraven vooral een zaak van notabelen en ging het alleen om die mooie urn of pot, die uit de grond werd gehaald. In een eeuw tijd is er heel veel veranderd.

Op basis van het vooronderzoek in Harselaar-Zuid waren twee vindplaatsen uitgekozen om te worden opgegraven. De graafmachine haalde eerst de bouwvoor, het bovenste stukje van de bodem, weg. Daarna kon het echte werk beginnen. Er was van tevoren precies uitgedacht waar de opgravingsputten moesten worden aangelegd om zoveel mogelijk informatie uit de bodem te kunnen halen.

Welke informatie bij een opgraving uit de bodem gehaald wordt is niet alleen wat je toevallig tegenkomt. Voor elke opgraving wordt een plan van aanpak geschreven, met een lange lijst van vragen, waar de archeologen een antwoord op gaan proberen te krijgen. De vragen waren in het geval van Harselaar-Zuid toegespitst op wat we nog niet goed weten over de bewoningsgeschiedenis van de Gelderse Vallei.

Enkele voorbeelden van de vragen, die op de vragenlijst voor Harselaar-Zuid stonden:

- Hoe zag het landschap er tijdens de bewoning uit?
- Waarom ontbreken vondsten uit bepaalde perioden?
- Welke rol speelde de Esvelderbeek bij de activiteiten van de bewoners?
- Welke veranderingen ontstaan er in de IJzertijd in de constructie van de huizen?
- Wat zegt het gevonden stuifmeel uit de waterputten over het landschap in de omgeving?
- Hoe zagen de Middeleeuwse erven eruit?

Kortom: archeologen zijn vergeleken bij een eeuw geleden ware detectives geworden...

Onder de bak van de graafmachine komt een spoor tevoorschijn (foto Archol)

Duizenden bodemvondsten

Bij de opgraving in Harselaar-Zuid zijn 4585 aardewerkscherven gevonden, 1 complete kan van aardewerk, 7 vuurstenen werktuigen, 164 voorwerpen van natuursteen, 1 houten gebruiksvoorwerp, 1 stuk bewerkt bot en 267 voorwerpen van metaal! Wat kan de archeoloog met deze voorwerpen?

Bodemvondsten zijn voorwerpen, die door mensen zijn gemaakt of gebruikt of die ter plekke aanwezig waren. Archeologen onderzoeken ze uitgebreid. Voorwerpen uit woonplaatsen van vroeger zijn meestal niet meer compleet. Ze zijn vaak kapot gegaan en weggegooid. Dus heel bijzonder dat er behalve duizenden scherven ook een complete Middeleeuwse kan is teruggevonden.

Toch zijn zelfs kleine scherven belangrijk voor de archeoloog. Het uiterlijk van de scherf kan helpen om te weten te komen hoe oud de pot is en hoe lang geleden de mensen leefden, die de pot gebruikten. Versierde scherven zijn nog extra handig, aangezien in allerlei tijden weer een andere

manier van versieren voorkwam. Archeologen kunnen nog meer leren van scherven, bijvoorbeeld hoe de pot gemaakt is, waar de klei vandaan kwam en waarvoor de pot gebruikt is.

Sommige voorwerpen van vroeger vinden we zelden terug, ook al zijn ze er wel geweest. Kleding van textiel, gereedschap van bot of een houten kommetje, ze missen tussen de vondsten. Resten van planten/bomen, dieren en mensen vergaan namelijk in de bodem. Al maken de bodemomstandigheden veel uit daarbij. In veen en kleigrond is de conservering veel beter dan in zandgrond. Denk maar aan veenlijken, die in natte veengrond waar geen zuurstof bij kon komen bewaard zijn gebleven. Voor een plek

Mandjes met bodemvondsten tijdens een open dag (foto Archol)

op de zandgronden is er in Harselaar-Zuid best veel dierenbot teruggevonden en ook een bewerkt stuk bot van een paard. Waarschijnlijk is dit een glis of schaatsbot geweest. Als je zo'n glis onder je schoenen bond, kon je je met stokken over het ijs voortbewegen. Tijdens de opgraving is ook hout gevonden. Het meeste hout is afkomstig uit waterputten, ook een diepe natte plek dus. De beschoeiing van de putten bestond uit delen van uitgeholde eikenbomen. In een Middeleeuwse waterput is ook een houten voorwerp gevonden. Op basis van de hoekige vorm zou dit een onderdeel van een houten ploeg geweest kunnen zijn.

Een gave Middeleeuwse kan komt uit de bodem (foto Archol)

Bodensporen als puzzel

Bij bodemvondsten horen bodensporen; voorwerpen worden bijna altijd in zo'n spoor gevonden. Bodensporen zijn verkleuringen in de bodem. Overal waar mensen of dieren graven blijft een spoor achter in de bodem. Sommige sporen steken duidelijk af als een donkere vorm in een lichtere bodem, andere zijn veel moeilijker te ontdekken. Archeologen zijn erop getraind om ze te herkennen. Voor het archeologisch onderzoek zijn ze heel belangrijk.

In zandgebieden bevinden oudere sporen en jongere sporen zich vaak in dezelfde laag. Dit is voor de archeoloog lastiger dan bijvoorbeeld bij een opgraving in West-Nederland, waar oude sporen meestal dieper liggen dan jonge sporen. Bewoningslagen uit verschillende tijden zijn daar vaak van elkaar gescheiden door kleilagen, omdat de zee nogal eens voor een overstroming zorgde en een laag zeeklei afzette. In de zandgrond van Harselaar-Zuid was dat niet zo en lagen de sporen bij elkaar in hetzelfde horizontale vlak. Door te kijken naar kleurverschillen tussen de sporen en naar welke sporen elkaar oversnijden kun je dan soms toch ontdekken welk spoor ouder is dan een ander spoor. Als je bodensporen opgraft, zijn ze daarna wel voorgoed weg. Het is dus belangrijk om ze goed te documenteren met behulp van foto's,

tekeningen en beschrijvingen. Ook de binnenkant (dwarsdoorsnede) van een spoor wordt bekeken. Het spoor wordt dan gecoupeerd of te wel verticaal doorgesneden.

Om de ouderdom van een spoor te weten te komen zijn de vondsten in het spoor, bijvoorbeeld aardewerkscherven, een belangrijk hulpmiddel. Er zijn ook preciezere methodes om te dateren, zoals jaarringen-onderzoek bij een houtvondst in het spoor. Een andere techniek is de C14 methode, waarbij je van organisch materiaal (hout, houtskool, bot en andere resten van planten, dieren of mensen) het gehalte aan radioactieve koolstof meet. Elk levend wezen neemt koolstof op, maar na de dood neemt het gehalte aan C14 af, en het is precies bekend hoe snel die afname

Bij twee elkaar oversnijdende sporen weet je welk spoor het oudste is (foto Dick van Mourik)

De doorsnede van een waterput wordt onderzocht en getekend (foto Peter Schut)

gaat. Daardoor kun je de ouderdom van het materiaal meten. En als je de ouderdom van het voorwerp weet, zegt dat veel over de ouderdom van het spoor waarin het gevonden is.

In Harselaar-Zuid zijn allerlei soorten bodensporen gevonden, zoals paalsporen op de plek waar palen zijn ingegraven, vaak van een gebouw, kleine sporen van de staken van een hek om het erf, (voorraad)kuilen, kuilen met dierbegravingen, waterputten en greppels.

Soms is het een wirwar van sporen in de opgravingsput. De archeologen moeten dan flink puzzelen om de sporen te gaan begrijpen. Het doel is immers om zoveel mogelijk te ontdekken over de samenleving in de bijbehorende tijd.

De archeoloog probeert de blootgelegde sporen te begrijpen (foto Archol)

Het klimaat gaf toen ook kopzorgen

De Gelderse Vallei is het relatief laaggelegen gebied tussen de Utrechtse Heuvelrug in het westen en de Veluwe in het oosten. Vroeger bestond het centrum ervan uit veengebieden en natte bossen. Het gebied was nat en daardoor was het moeilijk om er te wonen. Het klimaat had veel invloed op de bewoonbaarheid van het gebied.

Vanaf ongeveer 11.700 jaar geleden werd het klimaat warmer. De laatste ijstijd was toen echt voorbij. De zeespiegel steeg en in de lagere delen van de Gelderse Vallei ontstond veen door het hoger wordende grondwater. Er ontstond een nat landschap met vooral elzenbomen. Hoewel de natte lage delen moeilijk bewoonbaar waren, was bewoning vaak wel mogelijk op de hoger gelegen dekzandruggen, zoals bijvoorbeeld langs de Esvelderbeek. Hier ontstonden dichte bossen van eik, linde en iep. Wat er groeide weten we door onderzoek van opgegraven stuifmeel (pollenonderzoek).

Sterk vergrote stuifmeelkorrels van heide en els (foto RCE Otto Brinkkemper)

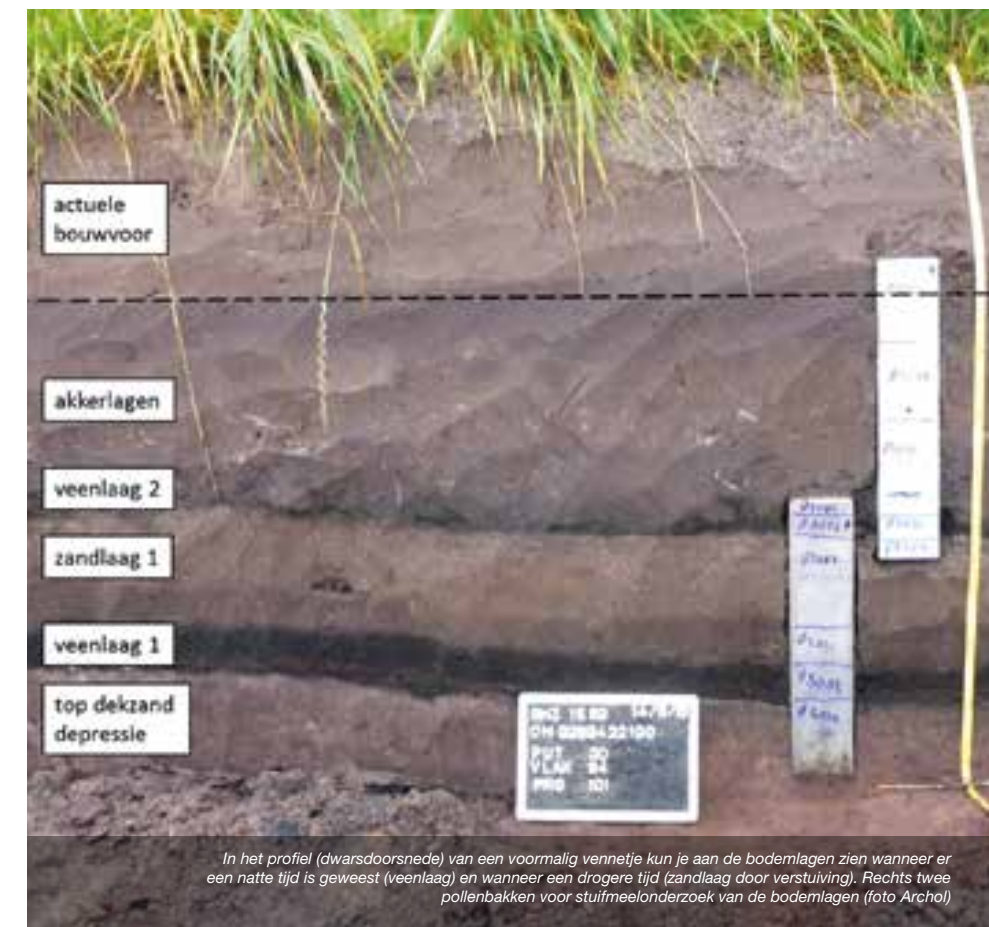
Hoewel enkele vondsten bewijzen dat er in de Steentijd wel af en toe mensen zijn geweest in het huidige Harselaar-Zuid, begon de eerste echte bewoning in het gebied in de Vroege IJzertijd, tussen 800 en 500 jaar voor Christus. De hoogste delen van de opgegraven dekzandrug lijken het eerst bewoond te zijn. Gedurende de IJzertijd stond er steeds één boerderij tegelijk. Elke latere boerderij werd weer een klein stukje verderop gebouwd, zodat de bewoning zich verplaatste op de dekzandrug. Archeologen noemen dat 'zwervende erven'. In de loop van de IJzertijd werden ook lager gelegen delen van de rug bewoond.

Na de eerste helft van de 1e eeuw na Christus, in de Vroeg-Romeinse tijd, werd het gebied voor lange tijd verlaten. Waarschijnlijk werd de omgeving toen door klimaatinvloed weer te nat om er te kunnen wonen.

Toch zijn er ten zuiden van het opgravings-terrein Romeinse scherven uit de 2e of 3e eeuw na Christus gevonden, dus wie weet moet deze conclusie in de toekomst na verder onderzoek nog wat worden bijgesteld.

Pas in de Middeleeuwen, in de 11e eeuw, werd het gebied opnieuw ontgonnen en bewoond. De eerste Middeleeuwse bewoning bevond zich weer op het hoogste punt van de dekzandrug. Vervolgens zien we dat de bewoning zich aan het eind van de 12e of begin van de 13e eeuw verplaatst heeft naar de rand van de dekzandrug. Het hoge deel van de rug lijkt nu helemaal in gebruik te zijn genomen als akkerland. In de 14e eeuw werd de bewoning nog verder verplaatst, vermoedelijk naar de plek van de huidige bebouwing.

Vanaf de Late Middeleeuwen kreeg de mens steeds meer invloed op de ontwikkeling van het landschap. Het in cultuur brengen van de woeste gronden werd pas in het begin van de twintigste eeuw voltooid met de ontginning van de laatste natte heidegebieden.

In het profiel (dwarsdoorsnede) van een voormalig vennetje kun je aan de bodemlagen zien wanneer er een natte tijd is geweest (veenlaag) en wanneer een drogere tijd (zandlaag door verstuving). Rechts twee pollenbakken voor stuifmeelonderzoek van de bodemlagen (foto Archol)

Wie waren het eerst in Harselaar-Zuid?

Hoewel in de Vroege IJertijd de eerste mensen in Harselaar-Zuid woonden, zijn er wel eerder mensen in het gebied geweest. We weten (nog) bijna niets over ze, maar er zijn tastbare bewijzen dat ze er waren.

De bewijzen die we hebben, zijn zeven vuurstenen werktuigen, die waarschijnlijk uit de Steentijd stammen. Ze zijn door mensen bewerkt, maar we weten niet in welke periode van de Steentijd. De werktuigen zijn namelijk niet te dateren. Sommige vuurstenen gereedschappen hebben een kenmerkende vorm of bewerkingswijze, behorend bij een bepaalde periode, maar dat is in dit geval niet zo. Ze zijn ook niet dicht bij elkaar gevonden, waardoor niets wijst op een plek waar een bepaalde activiteit heeft plaatsgevonden, zoals bijvoorbeeld vuursteenbewerking.

Kijkend naar de nabije omgeving is er in Harselaar West-West en in Kallenbroek een aantal haardkuilen uit de Midden-Steentijd gevonden. Dit is een periode waarin de mensen nog niet op een permanente plek

woonden. Ze trokken rond in een territorium en leefden van jagen en verzamelen.

Ook Harselaar-Zuid zal op zich aantrekkelijk kunnen zijn geweest voor jagers/verzamelaars gezien de vele en afwisselende voedselmogelijkheden in de bossen op de hoge dekzandruggen en in de lage natte delen. De toekomst zal hopelijk meer informatie prijsgeven over de eerste mensen, op doortocht of anderszins in Harselaar-Zuid.

Drie van de vuurstenen werktuigen uit Harselaar-Zuid, die in werkelijkheid tussen de 2,5 en 4 centimeter hoog zijn. Van links naar rechts: een kernsteen (waar spanen afgeslagen zijn), een schrabber (krabber) en een kling, een lange afslag, voor veel doeleinden geschikt (foto Elly van der Velde)

Nagebouwde boerderij uit de IJzertijd, spieker (graanschuurtje) en akkers in het Wekeromse Zand, Vijfprongweg te Wekerom
(foto Elly van der Velde)

Nieuws over de IJzertijd

Het leuke van archeologie is dat er steeds weer nieuwe ontdekkingen worden gedaan. Lang werd gedacht dat de Gelderse Vallei te nat was om er te wonen. Sinds 2002 weten we al dat dat niet klopt. Vlakbij de Wencopperweg werden toen scherven uit de IJzertijd gevonden. Bij Harselaar West-West kwamen bodemsporen tevoorschijn van boerderijen uit de Late IJzertijd, ongeveer 200 jaar voor Christus. De archeologen hebben in Harselaar-Zuid zelfs nog vroegere bewoning ontdekt!

Al in de Vroege IJzertijd, tussen 800 en 500 jaar voor Christus leefden er boeren op de hoogste plekken van de onderzochte dekzandrug. We weten dat omdat er enkele kuilen met aardewerkscherven van deze bewoners zijn teruggevonden en een kleine boerderij met twee bijgebouwen. Als een archeoloog zegt dat er een boerderij is gevonden, dan bedoelt hij of zij de plattegrond van een boerderij. Want de houten boerderij zelf is er niet meer; alleen de bodemsporen op de plek waar de palen hebben gestaan zijn nog als donkere vlekken te zien in de grond. Door onderzoek van die paalsporen kan de archeoloog toch nog van alles ontdekken over hoe het huis eruit heeft gezien. Vaak is door openingen in de paalsporenrij te zien waar

de ingangen waren en blijkt uit paalsporen in het huis hoe de indeling binnen is geweest.

In de Midden- en Late IJzertijd zijn ook de wat lagere plekken op de dekzandruggen in Harselaar-Zuid intensief bewoond. Er zijn verschillende erven opgegraven met op elk erf de resten van een boerderij en kleine en grotere bijgebouwen. De kleine gebouwen noemen we ook wel spiekers. Het waren opslagplaatsen voor bijvoorbeeld graan. Doordat ze op palen stonden konden muizen er niet makkelijk bij. In de ongeveer 15 meter lange en 5 meter brede boerderij was een woondeel en een staldeel voor het vee. Aan de sporen kon je de stalboxen nog onderscheiden...

Jammer dat we niet weten welke dieren erin hebben gestaan. Aan de lange zijden van de boerderij lagen twee ingangen tegenover elkaar. Vermoedelijk bleef een erf ongeveer 50 jaar bewoond, daarna werd door een volgende generatie een stukje verderop een nieuw huis gebouwd. Zo schoof de bewoning steeds iets op. Op slechts één erf bevond zich een waterput. De andere waterputten lagen misschien in de lagere delen van het landschap, buiten het zicht van de archeologen. De IJzertijdboeren woonden niet alleen op de dekzandrug, ze legden er ook hun akkers aan. Er werd in elk geval emmertarwe, gerst, pluimgierst en vlas verbouwd. Uit stuifmeelonderzoek weten we ook dat er geen dicht bos meer was, wel groeide er heide. Het vee werd waarschijnlijk geweid in de lagere en nattere gebieden.

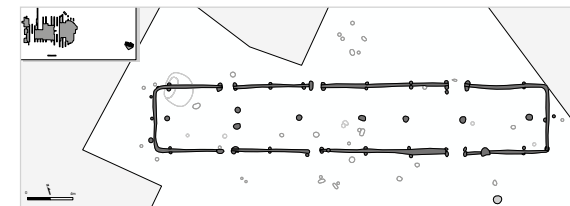
Bijzonder was de boerderijplattegrond uit de Late IJzertijd of de Vroeg-Romeinse tijd, die in de laatste dagen van de opgraving werd aangetroffen. Deze boerderij was heel anders dan de twee eerder gevonden boerderijen en was wel twee keer zo lang. De lengte was ongeveer 36 meter! Een dergelijk grote boerderij is zeldzaam en was tot nu toe onbekend in de omgeving van Barneveld. In de lange zijden zaten op drie verschillende plekken ingangen tegenover elkaar.

Dit is op de foto te zien doordat de donkere lijnen aan de lange zijden hier onderbroken zijn. Op de plek van de donkere lijn was een wandgreppel met daarin de wand. Aan beide kanten van de wand stonden wandpalen. In het midden van de boerderij stond één rij palen, het was een tweebeukige boerderij.

Zelfs als er alleen maar een huisplattegrond is om te onderzoeken, kun je toch van alles te weten komen over de constructie en het uiterlijk van het huis, soms zelfs over de dakconstructie. De middenpalen van deze boerderij lopen niet helemaal door tot de korte zijden. Waarschijnlijk had de boerderij een schilddak. Niet alleen aan de lange kanten heeft de boerderij dan een schuin aflopend dak, maar ook aan kopse kanten. Waarom deze boerderij zo groot was, weten we helaas niet. Had het gebouw een speciale functie? Hadden de bewoners veel status? Wat wel aan de bodemsporen gezien kon worden, is dat de boerderij niet verbrand is en dat de boerderij verlaten is zonder de palen uit de grond te trekken. De palen zijn ter plekke weggerot. Dit was te zien aan de kern van de paalsporen.

Behalve bodemsporen zijn er ook vondsten uit de IJzertijd, die informatie geven over het leven in die tijd. De aardewerkscherven konden goed helpen met de datering van het spoor en soms het huis, waarin ze

Getekende plattegrond van de lange boerderij. De ingangen zijn duidelijk te zien (tekening Archol)

werden gevonden. Er zijn veel scherven gevonden, ook met de kenmerkende versiering van vingertop-indrukken op randscherven van de pot. Soms waren er zoveel scherven van een pot aanwezig, dat duidelijk werd hoe de pot eruit had gezien.

Behalve een spijker en fragmenten van twee ijzeren mantelspelden is er geen metaal uit de ijzertijd gevonden. Dat is niet zo vreemd, want metaal kon hergebruikt worden door het om te smelten (edelmetaal) of door er iets nieuws van te smeden (ijzer). Ook steen werd toen nog veel gebruikt voor allerlei doeleinden. Tot de vondsten behoren een klopsteen, een slijpsteen, en delen van maalstenen. Een bijzonder voorwerp is de zogenaamde napjessteen met holtes, waarin het oppervlak wat ruwer is. Deze steen zal gebruikt zijn als een vijzel.

De sporen van de 36 meter lange boerderij uit de Late IJzertijd of Vroeg-Romeinse tijd (foto Van Uffelen Multimedia)

Napjessteen, een soort vijzel (foto Archol)

Middeleeuwse boeren

Na de Vroeg-Romeinse tijd lijkt het huidige Harselaar-Zuid lange tijd verlaten te zijn geweest. In de Volle Middeleeuwen, in de tweede helft van de 11e eeuw, werd het gebied opnieuw ontgonnen. Bij het archeologisch onderzoek kon de bewoning tot aan het begin van de 14e eeuw gevolgd worden.

In de tweede helft van de 11e eeuw hebben midden op de dekzandrug twee boerenerven gelegen met daarop een huis en een waterput. De erven waren niet tegelijk in gebruik, waarschijnlijk volgde het ene erf het andere op. Op een van de erven stonden ook nog een paar bijgebouwtjes, zoals hooibergen. In de tweede helft van de twaalfde eeuw verplaatste de bewoning zich langzaam in oostelijke richting naar de randen van de dekzandrug. De vruchtbare grond op de dekzandrug zal toen zoveel mogelijk zijn gebruikt voor de akkers. Het erf dat hier werd aangelegd bleef ruim een eeuw bestaan; het eerste huis werd twee keer herbouwd en/of verbouwd. Bij dit huis waren behalve een waterput en kleine bijgebouwtjes ook meerdere grote bijgebouwen aanwezig, die als schuur of stal zullen zijn gebruikt. Het erf en het bijbehorende akkerland waren omheind met greppels.

Er waren ook afwateringsgreppels en greppels langs paden, onder andere langs een toegangsweg naar dit erf.

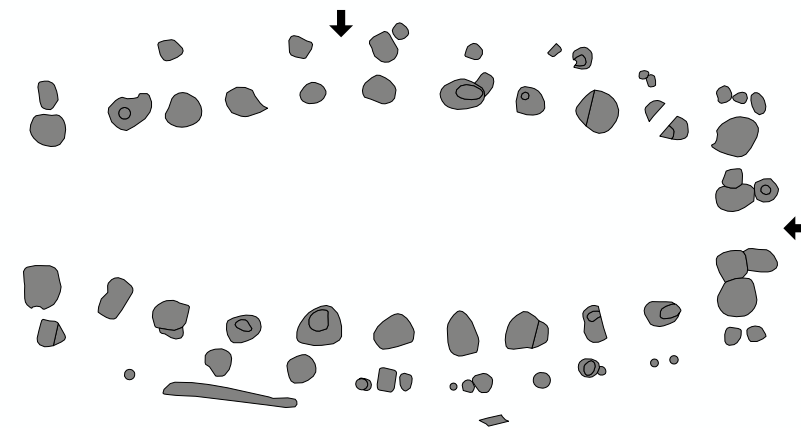
Een opvallend verschil met de IJzertijd was dat elk erf zijn eigen waterput had. Deze waterput lag aan een van de lange kanten van de boerderij, naast een ingang. De Middeleeuwse huizen zagen er ook anders uit dan die uit de IJzertijd. Ze bestonden uit twee dubbele rijen licht gebogen palen, die het dak droegen. Ze hadden licht gebogen wanden en hadden hierdoor een bootvormig uiterlijk. De lengte was meestal ongeveer 26 meter, de grootste breedte (in het midden van het huis) was 11 tot 12 meter. De ingangen bevonden zich bijna altijd in de lange wand. Archeologen ontdekten ook sporen van reparaties aan huizen. Dit was te zien aan extra bodemsporen (paalkuilen) in de opgegraven huisplattegrond. Er zijn

geen paalsporen van stalboxen gevonden. Het kan zijn dat de grote schuren als stal dienst deden. In het westelijke deel van de huizen werden veel resten van aardewerk gevonden. Of hier misschien het keuken/woondeel is geweest, is niet zeker. Het oostelijke deel zonder veel vondsten zou dan mogelijk toch als stal kunnen zijn gebruikt. Of was dit misschien het woondeel, los van de keuken? Archeologen komen veel, maar niet alles te weten...

Rond 1300 werd het erf verlaten en verplaatste de bewoning zich waarschijnlijk verder naar de randen van het akkerland. Het terrein van het oostelijke erf werd toen ook opgenomen in het bouwland. Vermoedelijk kwam het nieuwe erf toen te liggen ter hoogte van de huidige bebouwing, bij Partycentrum 't Hoefslag.

Op landgoed De Schothorst bij Amersfoort bevindt zich een nagebouwde Middeleeuwse boerderij, die bootvormig is net als de boerderijen die in Harselaar-Zuid hebben gestaan (foto Marjan Grinwis)

Getekende huisplattegrond op basis van de opgegraven bodemsporen van een bootvormig huis uit de Middeleeuwen (tekening Archol)

Wat stond er op het menu?

Om te weten te komen wat de vroegere bewoners van Harselaar-Zuid aten, was informatie nodig over de planten en bomen die er toen voorkwamen en over wat er verbouwd werd op de akkers. Ook werd onderzocht welke dieren werden gehouden en op welke dieren werd gejaagd.

Om te achterhalen hoe het landschap er vroeger uitzag en welke planten en bomen er voorkwamen, zijn tijdens de opgraving pollenmonsters (stuifmeelmonsters) genomen, uit bodemlagen en kuilen of andere sporen, waarvan goed bekend was hoe oud ze waren. Stuifmeel blijft vaak lang bewaard. Door een microscoop kunnen stuifmeelkorrels worden gedetermineerd. Ook zijn er grondmonsters genomen uit kuilen en waterputten. Deze laatste monsters werden gezeefd, op zoek naar plantenresten zoals zaden en pitten. Kijkend door een binoculair werden deze resten, bijvoorbeeld zaden, gedetermineerd.

Wat is er ontdekt over het menu in de IJzertijd?

Over de IJzertijd is minder te weten gekomen dan over de Middeleeuwen. Wel is ontdekt dat er in elk geval emmertarwe, gerst, pluimgierst en vlas is verbouwd.

Vlas was niet alleen waardevol om de vezels, waarvan draden konden worden gesponnen en kleding van kon worden gemaakt. Het oliehoudende vlaszaad (lijnzaad) was ook heel geschikt om olie uit te persen. Wat het dierlijk voedsel betreft zijn er helemaal geen gegevens uit deze periode. Er is heel weinig dierenbot bewaard gebleven en deze resten waren niet determineerbaar.

Wat is er ontdekt over het menu in de Volle Middeleeuwen?

Uit het onderzoek van het stuifmeel en de macrobotanische resten is duidelijk geworden dat er rogge, gerst en vlas is verbouwd. Rogge was geschikt voor verbouw op arme zandgronden, omdat het ook daar goede oogsten opleverde. Van gerst kon zowel brood als pap worden bereid en het kon als veevoer dienst doen. Vanaf de Middeleeuwen werd gerst ook gebruikt

Bij het zeven van vochtige grond uit een waterput worden vaak zaden en andere plantenresten gevonden (foto BIAx Consult)

Door de Middeleeuwse boeren in Harselaar-Zuid werden ook noten en vruchten van wilde struiken gegeten. Resten van frambozen, bramen en hazelnooten werden in een waterput gevonden (foto Elly van der Velde)

om bier van te brouwen. De vondst van stuifmeel van boekweit wijst erop dat dit gewas ook verbouwd zal zijn om de zaden ervan te vermalen tot meel voor (pannen)koeken of om ze te gebruiken in pap.

Resten van noten en vruchten van inheemse struiken zoals vlier, braam, framboos, sleepruim en hazelaar in de waterputten, doen vermoeden dat deze noten en vruchten ook door de Middeleeuwse bewoners van Harselaar-Zuid zijn gegeten. Ze werden mogelijk in de omgeving verzameld. Ook zijn nog een aantal soorten aangetroffen, waarvan het onzeker is of deze ter plekke zijn verbouwd/verzameld of dat ze zijn aangevoerd van elders. Het gaat dan om pruim, walnoot, zwarte mosterd, hennep en selderij.

Wat het dierlijk voedsel betreft lijken rund, schaap/geit,

varken en paard het belangrijkste te zijn geweest. Bijzonder is dat op de Middeleeuwse erven 17 kuilen met dierlijke resten zijn aangetroffen. Soms is het hele dier begraven, soms lijkt het te gaan om slachtafval. Ook in waterputten en andere sporen zijn dierenbotten teruggevonden. Onder meer bot van edelhert, kip, en gans, en resten van karper en paling werden hierin ontdekt.

Ook de vele opgegraven dierenbotten gaven waardevolle informatie over het menu van de Middeleeuwers in Harselaar-Zuid (foto Archol)

Een historische bron over Wedinchem

Op basis van historische bronnen wordt vermoed dat in het huidige gebied Harselaar-Zuid het Middeleeuwse wildforstersgoed Wedinchem heeft gelegen. Dit goed wordt voor het eerst genoemd in 1326. Wildforstersgoederen zijn nooit eerder opgegraven en het is daarom onduidelijk hoe een dergelijk goed er heeft uitgezien.

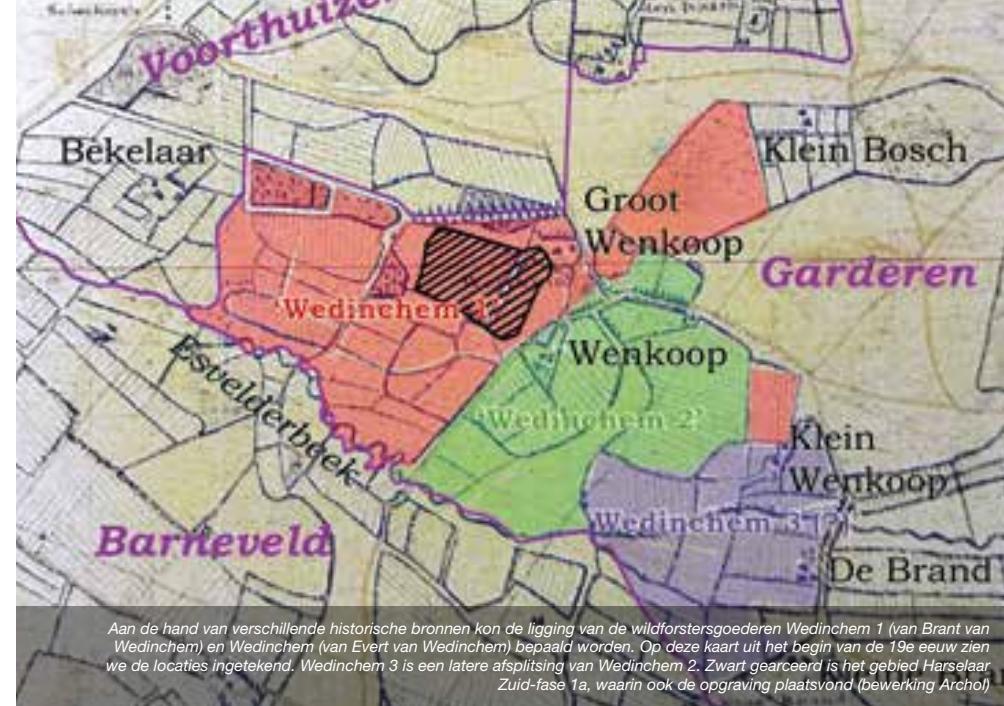
Een wildforster was een ambtenaar van de Graaf van Gelre. De wildforster had als taak om de wildstand te bewaken en om de graaf te vergezellen tijdens jachtpartijen, waarbij hij het geschoten wild moest vervoeren. Alleen de Graaf van Gelre had het recht om op groot wild jagen, voor andere mensen was dit verboden. Een taak van de wildforster was ook het innen van het ruimgeld, de vergoedingen die aan de graaf moesten worden betaald voor het gebruik van de landsheerlijke woeste gronden, bijvoorbeeld voor het er laten grazen van schapen, en voor het gebruik van wegen. Wildforsters kregen een boerderij met grond te leen aan de rand van de uitgestrekte bossen en heidegebieden van de graaf.

De wildforstersgoederen rond de Veluwe lagen volgens het leenaktenboek van 1326 te Middachten

(zetel van de overste wildforster), Wedichem (Garderbroek), Boscoten (Garderbroek), Huning (Silvolden bij Loenen), Deelen (twee goederen), en Horne (Koudhoorn).

In 1326 werden door Graaf (later Hertog) Reinoud II van Gelre, Evert en Brant van Wedinchem aangesteld als (wild)forster. Het wildforstersgoed, bestaande uit de twee erven Groot Wenkum en Klein Wenkum, werd aan ze te leen gegeven. Evert en Brant van Wedinchem waren geen gewone boeren, maar behoorden, net zoals de meeste wildforsters, tot de lage adel.

Aan de hand van de leenakten van 1473, het archief van een van de erven, 19e eeuwse kaarten en de kadastrale minuutplannen van 1811-1832 kon de

ligging van de goederen bepaald worden. De twee erven bleven tot de 17e en 18e eeuw wildforsters-leengoederen genoemd worden. Na de Middeleeuwen verving de naam Wenkum steeds vaker de naam Wedinchem en in de 19e eeuw werd het soms ook Wenkop. Uit het historisch-geografisch vooronderzoek kwam naar voren dat het buurtschap Wenkop via een aantal ontginningen/uitbreidingen

tot de huidige vorm is gekomen en dat het opgravingsgebied zich waarschijnlijk in de oude kern hiervan bevindt.

De grote vraag was vervolgens of het bestaan van het wildforstersgoed Wedinchem ook echt op de opgravingslocatie zou kunnen worden aangetoond.

Item Brant van Wedinchem tguet te Wedinchem.
Item Euert van Wedinchem siin guet aldaer.
Item Arnot Huning tguet te Huning.
Item Jan van Delen tguet te Delen.
Item Celiken van Delen siin guet aldaer.
Item Wolter van Boscoten tguet te Boscoten.
Item Rijcolt van Boscoten siin guet aldaer.
Item Reijner van Horle tguet te Horle.

Alle dese halden oer guet vorscreuen te vorsterampter rechte ende wonen op de Velue.

Tekst uit het oudste Leenaktenboek van GELRE uit 1326

Wildforstersgoed gevonden? De bodemsporen...

Een belangrijke onderzoeksvraag was of het uit historische bronnen bekende wildforstersgoed Wedinchem op de opgravingslocatie in Harselaar-Zuid kon worden aangetoond. Waren er bijzondere bodemsporen te zien, die te maken zouden kunnen hebben met een wildforstersgoed?

Over hoe wildforstersgoederen er destijds uit hebben gezien is maar weinig bekend. Wat kun je archeologisch ervan terugvinden? Voorafgaand aan de opgraving is hier over nagedacht en onderzoek naar gedaan. Het goed moet bestaan hebben uit een huis voor de wildforster, een waterput en misschien bouwland om in zijn onderhoud te voorzien. Gezien de status en sociale klasse van een wildforster is het aannemelijk dat het terrein was afgebakend met bijvoorbeeld een gracht of hek en dat er een duidelijke toegang was, voorzien van een poort. Het nabije wildforstersgoed Boeschoten was omgeven door een wal.

In hoofdstuk 10 zijn de opgegraven Middeleeuwse erven beschreven. In de tweede helft van de 12e eeuw verschoof de bewoning van het midden naar het oostelijke deel van de dekzandrug. Het erf dat hier

werd aangelegd bleef meer dan een eeuw op dezelfde plek, waarbij het huis een keer werd herbouwd en een keer werd verbouwd. Hoewel het opgegraven erf op het eerste gezicht niet erg leek af te wijken van andere Middeleeuwse erven, ontdekten de archeologen toch een paar opmerkelijke details. Op het erf werden de bodemsporen gevonden van een aantal grote bijgebouwen, die rond een soort binnenplaats stonden. Het erf en het bijbehorende akkerland waren omheind met greppels. Bij de ingang naar het erf en akkerland is een toegangsweg geweest met greppels ernaast. Hoewel het niet helemaal zeker is, lijkt er op basis van de bodemsporen aan het einde van deze toegangsweg een poort te hebben gestaan.

Op het erf zijn ook de sporen van een rond gebouwtje aangetroffen met een diameter van ongeveer 12 meter.

Mogelijk zijn dit de resten van een Middeleeuwse rosmolen. In een rosmolen werd een molensteen aangedreven door één of meerdere paarden of runderen door middel van een houten constructie met draaias. De paarden liepen buiten of binnen een houten structuur die soms overdekt was en wanden had, maar soms ook niet. Als deze interpretatie klopt, is dat een interessante aanwijzing voor de status van de nederzetting. Het maalrecht behoorde in de Middeleeuwen namelijk tot de rechten van een landsheer of diens vertegenwoordiger, zoals een wildforster. Boeren waren verplicht om hun oogst op de molen van de heer of diens vertegenwoordiger te malen.

Als we hier inderdaad te doen hebben met het wildforstersgoed Wedinchem, dan is er een gat in de datering tussen de historische bron uit 1326 en de datering van het opgegraven oostelijke erf, namelijk eind 12e tot en met 13e eeuw. Wellicht fungeerde deze oudere nederzetting ook al als wildforstersgoed en was de bron uit 1326 een herbevestiging van de al bestaande lenen?

Voorbeeld van een rosmolen, Amsterdam, circa 1930 (collectie Gerben D. Wijnja, op www.charlottehuisjes.nl)

Deze sporen van een rond gebouw met een diameter van ongeveer 12 meter bevonden zich 50 meter ten zuiden van het oostelijke huis. Mogelijk is dit gebouwtje een rosmolen geweest (foto Archol)

Wildforstersgoed gevonden? De bodemvondsten...

Bij het onderzoek of het uit historische bronnen bekende wildforstersgoed Wedinchem op de opgravingslocatie in Harselaar-Zuid kon worden aangetoond, werd ook gekeken naar mogelijk kenmerkende voorwerpen die zouden kunnen worden opgegraven.

Voorafgaand aan de opgraving werd nagedacht of je bij de opgraving van een wildforstersgoed andere voorwerpen zou mogen verwachten dan bij een gewone nederzetting. Aangezien de functie van een wildforster status met zich meebracht en de wildforster bij de (lage) adel hoorde, zou het goed kunnen dat zich tussen de bodemvondsten 'rijkere' voorwerpen zouden bevinden. Ook leek het, gezien de functie van de wildforster als wildbeheerder en assistent bij de jacht, voor de hand liggend dat je bij de vondsten van dierenbotten ook bot van wild zou vinden.

Kijkend naar het opgegraven aardewerk, het Middel-eeuwse servies, bleken er geen verschillen te zijn met gewone nederzettingen. Het meeste materiaal bestond uit lokaal gemaakt kogelpotaardewerk. Bij het onderzoek van plantaardig materiaal uit de

waterputten werden ook geen bijzondere vondsten gedaan. Exotische voedingsresten, zoals die wel bij kastelen worden aangetroffen, ontbraken.

Toch werden er twee aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van een bijzondere nederzetting. Tussen het botmateriaal werden niet alleen de gebruikelijke soorten als rund en varken gevonden, maar ook een paar botten van edelhert, die wijzen op jacht en consumptie van het dier. Bij de opgegraven metalen voorwerpen waren enkele voorwerpen, die te maken hadden met de jacht en het houden en berijden van paarden. In het bijzonder moeten hier twee ijzeren pijlpunten genoemd worden, waarvan er één een karakteristieke vorm heeft. Deze pijlpunt was specifiek bedoeld voor de jacht op groot wild.

*IJzeren jachtpijl, speciaal bedoeld voor de jacht op groot wild.
De pijl werd gevonden in een waterput (foto Peter Schut)*

Deze jachtpijl vormt een sterke aanwijzing dat het oostelijke erf een wildforstersgoed betreft. Het jachtrecht lag in de Middeleeuwen immers bij de landsheer (de Graaf van Gelre) of diens vertegenwoordiger, in dit geval de wildforster. Andere mensen mochten niet jagen op groot wild. Het feit dat het erf verder in veel opzichten niet afweek van normale boeren nederzettingen, hoeft niet vreemd te zijn. Het laat zien dat het wildforstersgoed verder waarschijnlijk functioneerde als een normale hoeve.

Miniatuur uit het 14e eeuwse Franse boek over de jacht Livre de la Chasse door Gaston Phébus. Op de afbeelding is hetzelfde type jachtpijl afgebeeld als gevonden is in Harselaar-Zuid (Collectie Bibliothèque National de France)

*'Middeleeuwers' tijdens de open dag (foto Archol)**Rondleiding van bezoekers tijdens de open dag (foto Peter Schut)**Uitleg over de opgraving (foto Archol)*

Open dag op de opgraving

Veel mensen zijn benieuwd wat er gevonden gaat worden als de graafmachinist de bodem voorzichtig open heeft gemaakt en een groep archeologen vervolgens aan het opgraven is. Archeologen zijn blij met die belangstelling en als er even tijd is, vertellen zij er graag over. Het gaat immers om de voorgeschiedenis van ons allemaal.

Om zoveel mogelijk inwoners van Barneveld en andere belangstellenden te informeren over het verloop van de opgraving en de ontdekkingen die er zijn gedaan, zijn er twee open dagen georganiseerd.

De eerste open dag was op vrijdag 21 augustus 2015. De bezoekers kregen 's middags rondleidingen door regioarcheoloog Peter Schut. Ze kregen een spannend inkijkje in de bodem. Onder andere was er een opgegraven boerderijplattegrond uit de IJzertijd te bewonderen. Zelfs de stalboxen waren te herkennen...

Een tweede open dag werd op zaterdag 12 september georganiseerd, van 11.00 tot 15.00 uur. Er werd

uitleg gegeven over hoe een opgraving in zijn werk gaat en de resten van het vermeende wildforsters-goed waren te bezichtigen. De bezoekers werden onthaald door het Middeleeuws gezelschap van Werkplaats Oddenecht en kregen daarbij uitleg over de kleding en rol van monniken, ministerialen, knapen en lijfeigenen uit de tijd van de gevonden Middeleeuwse boerderijen. Verderop werden vondsten getoond en konden kinderen zelf opgraven.

Beide open dagen waren een groot succes en trokken in totaal ongeveer 400 bezoekers, waaronder ook de gemeenteraad en het College van B&W van de gemeente Barneveld.

Van Waterput tot (H)output

Zowel op een erf uit de IJzertijd als op verschillende Middeleeuwse erven zijn waterputten aangetroffen. Hoewel hout snel vergaat in de bodem, is het eikenhout van de bekisting van de waterputten bewaard gebleven, doordat het zich onder de grondwaterspiegel bevond. Heel waardevol voor het archeologische onderzoek, maar wat doe je na afloop met zoveel hout?

Tijdens de opgraving werd op een van de IJzertijderven een waterput gevonden. De beschoeiing ervan bestond uit 33 planken en paaltjes van eik, es en els. De andere waterputten bevonden zich waarschijnlijk in de lagere nattere gebieden, buiten de opgravingslocatie.

Op de Middeleeuwse erven zijn vijf waterputten met een houten beschoeiing opgegraven, bestaande uit delen van een uitgeholde boomstam. Hier zijn eikenbomen voor gebruikt, en dan alleen het buitenste deel van de stammen. Bij het aan elkaar maken van de boomstamdelen zijn wel andere houtsoorten gebruikt: els, es en hazelaar.

Na onderzoek en determinatie is het vele hout achtergebleven op het terrein. In Museum Nairac in

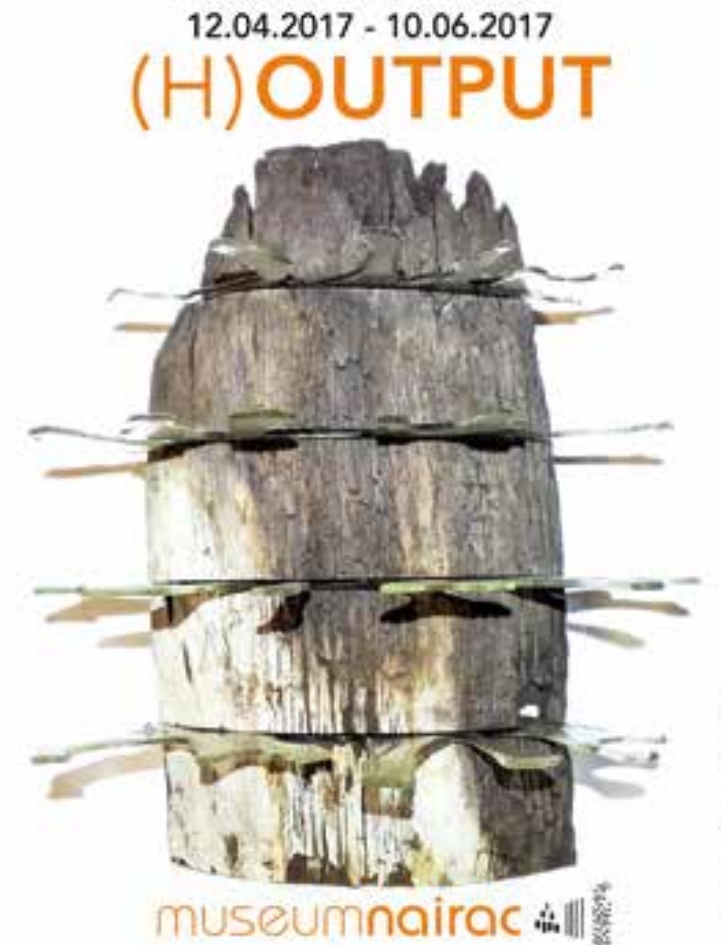
Barneveld bevindt zich al een vergelijkbare Middeleeuwse waterput uit het Kootwijkerzand in de vaste opstelling. Nog een waterput erbij was geen optie.

Regioarcheoloog Peter Schut benaderde vervolgens kunstenares Julia Borsboom met de vraag of zij het hout kon verwerken tot een kunstwerk. Julia zocht hiervoor een samenwerking met een aantal andere kunstenaars. Met veel respect voor het eeuwenoude hout gingen zij aan het werk.

De bijzondere kunstwerken, die tot stand zijn gebracht, zijn vervolgens in 2017 tentoongesteld in de expositie (H)OUTPUT in het Barneveldse Museum Nairac. De tentoonstelling was een groot succes en is uiteindelijk zelfs voorgedragen voor de Grote Archeologieprijs 2017.

Opmeten van een waterput (foto Peter Schut)

Flyer van de tentoonstelling (H)OUTPUT
(foto Museum Nairac)

Interview met Peter Schut

Het mooiste van archeologie is het volgen van je nieuwsgierigheid

Ten tijde van de opgraving Harselaar-Zuid fase 1a was Peter Schut als regioarcheoloog de directievoerder en contactpersoon van het bevoegd gezag, de gemeente Barneveld. Bijna dagelijks ging hij op de opgraving, uitgevoerd door het archeologisch bedrijf Archol, kijken. Er was altijd wel iets te bespreken of te regelen en er moesten in samenspraak opgravingskeuzes worden gemaakt.

Toen ik een jaar of 12 was, was ik bezig met hiërogliefen en las ik veel over het onderzoek van het graf van Toetanchamon, dat vond ik heel fascinerend. Toen ik in de krant las dat iemand vrijwilligers zocht voor een opgraving, heb ik mij gemeld. Ik had toen de illusie dat er misschien wel samenlevingen waren geweest, die veel vrediger waren dan de huidige samenleving. Daar wilde ik naar op zoek, maar dat idee heb ik heel snel losgelaten... Wat ik ook fascinerend vond, was het ontdekken van het verhaal achter een onooglijk scherfje. Die nieuwsgierigheid, die heb ik nu nog. Ik heb een vraag en wil het antwoord weten. Het artikel dat ik er later over schrijf, is een bijproduct.

Inhoudelijk heb ik veel kunnen bijdragen aan de opgraving Harselaar-Zuid, doordat ik als regioarcheoloog de omgeving zo goed kende. Je moet de opgraving Harselaar-Zuid, fase 1a niet zien als de opgraving van een nederzetting, want het gebied is veel groter. Net als de andere onderzoeken die er geweest zijn, laat de opgraving een stukje zien van een groter nederzettingencomplex rond de hogere gebieden van Harselaar-Zuid.

De Gelderse Vallei is heel interessant. Vijftien jaar geleden wisten we niets van dit gebied, we dachten dat het één groot moeras was geweest, waar geen

Peter Schut leidt het College van B&W en de projectleiders van de gemeente Barneveld rond (foto Dick van Mourik)

bewoning mogelijk was. Met de vondst van enkele IJzertijdscherven in Harselaar-Zuid door een amateur-archeoloog is dat idee gaan wankelen. Geleidelijk ontstond het beeld: er was veel eerder en meer bewoning! Bij de opgraving in Harselaar West-West werden ook bewoningssporen uit de IJzertijd aangetroffen. Heel intrigerend: het een na het ander komt nu naar boven. Alle bewoning in Harselaar-Zuid lijkt echter niet lang na het begin van de jaartelling op te houden. Het is de vraag of dit komt door een nieuwe vernatting van het landschap of door de impact van de komst van de Romeinen. De conclusie dat er pas rond de 10e/11e eeuw weer bewoning en ontginning

plaatsvindt, zullen we ook moeten bijstellen. Ten zuiden van de Esvelderbeek en in Voorthuizen zijn onlangs Romeinse scherven gevonden, al is het de vraag of er destijds sprake is geweest van continue bewoning. Maar ook met een paar recente Vroegmiddeleeuwse vondsten wordt het bewoningsgat tussen het jaar 0 en het jaar 1000, dankzij de vele onderzoeken, wel steeds verder gedicht. Belangrijk bij het onderzoek is dat we het landschap steeds beter leren kennen. Lokale kennis is daarbij essentieel. Wie weet staan ons nog veel verrassingen te wachten!

Adresgegevens

Gemeente Barneveld
Postbus 63
3770 AB Barneveld
Bezoekadres Raadhuisplein 2
Internet: www.barneveld.nl
E-mail: info@barneveld.nl